

TÜRK SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ

KÜRESELLEŞME EMEK SÜREÇLERİ ve YAPISAL UYUM

(7. ULUSAL SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ)

Editor: Ahmet Alpay Dikmen

Ankara - 2002

*Bu kitap, Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin
21-23 Kasım 2001 tarihinde düzenlediği*

*7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirilerden
3 ana konu etrafında yapılan seçimlerden birini oluşturmaktadır.*

Bu seriden çıkan kitaplar şunlardır:

- *Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum*
 - *Kenleşme, Göç ve Yoksulluk*
- *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce Ve Modernleşme*

T.C. Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla basılmıştır.

TÜRK SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ

Hava Sk., 25/1, Çankaya / ANKARA

Tel: 441 45 24 Fax: 441 45 96

www.isbd.org.tr e-posta: t.s.b.d@superonline.com

©

: İmaj Yayınevi
Ankara, Kasım 2002

ISBN 975-7852-98-8

İMAJ KİTAPÇIĞI

Fakülteler Mahallesi

Yeni Acun Sokak 5/A-B

Tel: (0312) 319 32 25 - 0312 363 54 14 - 0312 363 17 15

İMAJ YAYINEVİ

Fakülteler Mahallesi

Dirim Sk. 23/1

Tel: (0312) 319 32 25 - (0312) 363 54 14

Fax: (0312) 363 09 91

E-mail: imaj@ixir.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....vii

Editorün Notu.....ix

7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Açılış Konuşması xiii
Prof. Dr. Oğuz Öymen (T.S.B.D. Başkanı)

7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Açılış Bildirgesi xxiii
Prof. Dr. Korkut Boratav

İstikrar Politikaları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye'nin Son
Yirmi Yıllık Serüveni Üstüne Düşünceler 1
Suat Doğruel

2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir
Değerlendirme..... 27
Merih Celasun

Globalleşme Sürecinde İstikrar Programlarının Gerçek
Amaçları: Genel Bir Yaklaşım..... 103
Mehmet A. Civelek
M. Banu Durukan

IMF Destekli İstikrar Programlarında Öngörülen Yapısal
Politikaların Önemindeki Gelişmeler..... 127
Özcan Karahan

Türkiye'de Finansal Sektör Reform Çalışmaları: Bir Değerlendirme.....	149
<i>Sevim Akdemir</i>	
Türkiye ve Meksika'da İstikrar Programlarının Karşılaştırılması: 1980-2001	167
<i>Gülşin Gürkan Yay</i>	
Türkiye'de Tarım Sektörü Yönetiminde Devletin "Küçülen Rolü" ve Yapısal Uyum Politikaları	217
<i>Hülya Kendir</i>	
Katı Emek Piyasası Söyleminin İdeolojisi	271
<i>Özlem Onaran</i>	
Küresel Elit ve Türkiye'de Küresel Elit Oluşum Kanalları.....	305
<i>Alınat Alpay Dikmen</i>	
İşyerlerinde Elektronik Denetim ve Gözetim.....	333
<i>İlkay Sarıcı</i>	
'Küresel Denizli Fabrikasının' Kökenlerine İki Dokumacı Kasabasından Bir Bakış	363
<i>Mein Özüğürü</i>	
Emek Süreci Teorisi ve Türkiye'de Emek Süreci Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme	433
<i>Gamze Yücesan-Özdemir</i>	
Emek Süreci Tartışmalarına Yeni Sorular: Türkiye'de Ağaç Mobilya İmalatı Örneği.....	471
<i>Burçak Özoglu</i>	

Önsöz

Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin geleneksellediği Ulusal Sosyal Bilimler Kongreleri bugüne dek ancak bir kez kitaplaştırılabildi. Tek kitaplık bir derleme olarak yayınlanan 1995'teki 4. Kongre (*İnsan, Toplum, Bilim*, Kavram Yayınları, 1996) dışında, 2. Kongre ile 5. ve 6. Kongrelerin bazı bildirileri *Toplum ve Bilim* ile *Mülkiye* dergilerinde yayınlanma olanağı bulabildi. Bunlar oldukça sınırlı bir makaleler seçmesi niteliğini taşıdı.

Elimizdeki 3 kitaptan oluşan dizi, bilimsel kongrelerimizin ilk kez oldukça kapsamlı bir biçimde yayına dönüştürülmesi örneğini oluşturmaktadır. Kasım 2001'de ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezinde gerçekleştirilen 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildirilerden ve panel tartışmalarından yapılan seçmelerden oluşan bu kitap dizisinin, bundan sonraki kongrelerimiz için de geçerli olmasını diliyoruz. Kuşkusuz bunun için, şimdi olduğu gibi, Kültür Bakanlığı'nın katkılarının alınması veya yayınevlerinin bu tür derlemelere ilgisinin azaltılması gerekiyor.

Elimizdeki seçkide, Kongrede yapılan toplam 193 sunuşun 39'u yer almaktadır. Yazılı olarak sunulmuş olan bildiriler arasından 9 akademisyenin oluşturduğu bir Hakemler Kurulunca yapılan seçmenin üç temel ölçütü olmuştur: Türkiye'de bilimsel yaşamın gelişmesine katkıda bulunabilecek özgünlüğü taşımak, Kongre öncesi veya sonrasındaki süreçte yayınlanmamış olmak ve her bir kitap için belirlenen tematik bütünlükle uyumlu olmak. Biringi ölçütü taşıdığı halde son iki ölçütten birine veya ikisine birden uymayan çok sayıda nitelikli çalışmaya ne yazık ki bu dizide yer veremedik. Bir başka kısıtımız, toplam 4 bin sayfa ve 10 kitaplık bir Kongre Toplu Eserlerini yayına sunma olanağımızın bulunmamasıdır.

Küresel Elit ve Türkiye’de Küresel Elit Oluşum Kanalları

Ahmet Alpaz Dikmen^()*

I. GİRİŞ

Uluslararası kapitalist bir sınıfın var olduğundan ya da gelişmiş ülkelerin çıkarna hizmet eden yerel çıkar gruplarının mevcudiyetinden bugün hemen herkes söz etmektedir. Hatta gündelik konuşmaların içerisinde bu tartışmalara daha sık rastlandığını söyleyebiliriz. Böylece bir ortamda küresel elit başlıklı bir tartışmanın yürütülmeye çalışılmasının oldukça riskli bir iş olduğu kanısındayım. Herşeyden önce yapılan tartışmanın bir “komple teorisine” dönüşme olasılığı çok yüksek. İkincisi, ne kadar dikkat ederseniz edin, yazdığınız herşey baştan bir tür “kahve muhabbeti” içerisinde algılanma riskini içermektedir. Ayrıca, “küresel elit” şeklinde yasal bir kimlik bulmak ya da kendisini “küresel elit” olarak adlandıran insanlara rastlamak neredeyse imkansız-

^(*) Dr., A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

Bu makalenin olgunlaşmasında ve düzeltilmesinde yardımlarını esirgemeyen Dr. Meltem Kayıran Dikmen, Yard. Doç. Dr. İlhan Üzgel ve Ali Ekber Doğan’a çok teşekkür ederim.

dır. Bu nedenle olgunun ‘ayan beyan’ bir kimlik oluşumu çerçevesinde tartışılması olanaksızlaşmaktadır; yine de konunun sosyolojik bir olgu olarak tartışılmasının olanak dahilinde olduğu kanısındayım.

Literatürde ‘küresel elit’ kavramı yerine, “ulusötesi sınıf oluşumu” (*transnational class formation*) veya “ulusötesi hegemonik blok” (*transnational hegemonic block*) gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu yazı açısından “küresel elit” kavramının tercih edilmesinin nedeni, “elit” kavramına yüklenen anlam ile ilgilidir; “Elit” kavramının “sınıf’a göre daha geniş bir katmanı ifade ettiği düşünülmektedir. Elit (seçkin) deyince, “bir toplumda gücü ve saygınlığı olan küme” (TDK SÖZLÜĞÜ 1983: 1028) anlaşılmaktadır. Bu anlamda kavram, sınıfları yatay olarak kesen, farklı sınıflarda uzantıları olan bir yapıya da vurgu yapmaktadır. Günümüzde her türlü kimliğin olabildiğince sembolik kalıplara büründüğü ve nesnel zemini neredeyse yitirdiği bir ortamda, “elit” gibi “sınıf’a göre daha zayıf, ancak daha kapsayıcı bir kavramı kullanmanın işleri bir miktar zorlaştıracağı ve fakat daha gerçekçi bir analiz aracı sunacağı düşünülmüştür. Böylece, hemen hemen patronlarla aynı şeyleri söyleyen sendikacıları, işçi liderlerini, sol siyasetçileri, entellektüelleri bu model altında kavramak daha kolay olabilecektir. Sonuçta güçlü küreselleşme söylemi, farklı katman ve sınıfları, fark gözetmek-sizin etkilemekte, ideolojik bombardımanı engellemek için kapıları-bacaları kapatmak yetmemekte, toplumun hemen her kesimi aynı uyusmuş bakışlarla, hipnotize olmuş gibi aynı tekerlemeleri tekrarlamaktadır. Bu anlamda, küreselleşme ideolojisinin yayılmasında sınıf ve katman farkı gözetilmeksizin bu ideolojinin taşıyıcısı niteliğine bürünmüş ve toplumda çekim merkezi işlevi gören, etkileme gücüne sahip kişi ve yapıların da önemli bir rol üstlendiği, dolayısıyla, ideoloji kavramsallaştırmasının bu kişi ve katmanları da kapsayacak şekilde genişletilmesinin gerektiği düşünülmektedir.

Ancak ideoloji tartışmaları, bu genişletme çabasından kaynaklı, bir başka riski daha içermektedir. Bu da, ideoloji taşıyıcısı kişilerle bu kişilerin nesnel, sınıfsal konumları arasındaki bağlantıların kurulmasında ortaya çıkan güçlülükler. Bu anlamda, kimi zaman alt düzey bir işçinin burjuva ideolojisinin en ateşli savunucusu olarak karşımıza çıkması söz konusu olabilir. Böyle bir durumda “küresel elit kimdir” sorusu başka bir boyut kazanmaktadır. Küresel elit, küreselleşme ideolojisinin taşıyıcısı mıdır? En çetrefilli sorunlardan birisinin kapısını aralayan bu soruya bu çalışmada yanıt aramaya çalışılmayacaktır. Aslında kişisel görüşüm, yanıt aramanın da gereksiz olduğundan yanadır. Elimizde bir ideoloji ölçüm aracı olmadığına göre veya böyle bir araç oluştursak bile kişilerin savundukları görüşlerin günümüzde çok çabuk değiştiği gözlemine dayalı olarak, bu çalışmada, kimlerin ya da hangi kesimlerin küresel ideolojinin esas taşıyıcıları olduğu sorusunu araştırma çabasına girilmeyecektir. Kişiler yerine, daha çok, kurumsal yapılara dikkat edilecek ve küresel ideolojinin taşınmasına, yaygınlaşmasına hizmet eden kurumsal yapılar sınıflandırılmaya ve olanak ölçüsünde bu kurumların ne tür ideoloji kanalları açtığı tartışılmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle küresel elit kavramı çerçevesinde uluslararası sınıf oluşumunu ve bunun hegemonyasını algılamamıza yardım edecek teorik-kuramsal araçlar üretilmeye çalışılacak, daha sonra bu araçlar yardımıyla Türkiye elitinin küresel elite eklenmesi kanalları belirlenmeye çalışılacak ve sonuçta da yerel olandan küresel olana bir anti-tez üretiminin olanaklılığı sorusu gündeme getirilecektir.

II. KÜRESEL ELİT VE KÜRESEL SINIF TARTIŞMALARI

Küresel bir sınıf oluşumunun olanaklılığı yüz yılı aşkın bir süredir siyaset bilimi ve siyaset felsefesi yazınında tartışılan bir olgudur. Bu tartışmalar en yoğun biçimde bütün dünya işçilerinin iktidar için mücadelesini öngören sosyalist-komünist yazında ortaya çıkmıştır.

Günümüzde ise literatürde olgunun "ulusötesi kapitalist sınıf oluşumu" (*transnational capitalist class formation*) (SKLAIR, 2001) ile "küresel hegemonya" (*global hegemony*) (GILL, 1993; COX, 1987) gibi iki farklı teorik yaklaşım çerçevesinde tartışıldığı söylenebilir. Sklair (2001)'de, kapitalist sınıf oluşumunun küresel bir boyutta ortaya çıktığı iddiası dile getirilmektedir. Bu tartışmanın temel motifini çok ülkeli şirketlerin niteliği ve bu şirketler özelinde ortaya çıkan kapitalist sınıf algısı oluşturmaktadır. Sklair (2001), ulusötesi şirketlerin¹, belirli bir merkez ülkenin (veya merkez ülkelerinden bir kümenin) çıkarlarına hizmet eden kuruluşlar olmadığını, bu kuruluşların ülke temellerini yitirdiğini, küreselleşmenin ulaştığı yeni boyutta bu kuruluşların ulusal sınırların ötesinde örgütlendiğini, ya da en azından bölgesi bir "amaç" güttüğünü, dolayısıyla bu amaca ulaşmak yönünde bir sınıf örgütlenmesinin de ulusötesi şirketler aracılığıyla gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Sklair (2001), bu temel yaklaşımdan yola çıkarak *uluslararası (international)*, *ulusötesi (transnational)* ve *küresel (global)* kavramlarını birbirinden ayırtılmaktadır:

¹ Bu meinde *ulusötesi*, çok uluslu veya uluslararası şirket kavramları yerine çok ülkeli şirket kavramı benimsenecektir. eğer bu kavram dışında bir kavram kullanılıyorsa bahsi geçen eserde öyle kullanıldığı için ve bu eserin lafzına uygun olması açısından tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Yanılığın temel kaynağı, uluslararası, ulusötesi ve küresel kavramlarının idrakinde ortaya çıkmaktadır. (...) uluslararası, (değişiyor olsa bile) önceden var olan ulus-devlet sisteminde dayanan güçler, süreçler ve kurumları ifade etmektedir. Dünyada bu kavrayış genellikle devlet-merkezcilik olarak adlandırılmaktadır ve sosyal bilimler alanında da bilim araştırmalarının çoğu ulus-devleti veya tek bir toplumu veya bunlar [toplumları] arası karşılaştırmaları çözümleme birimi olarak almaktadır. Bu [elbette ki], bazı kuramsal ve ampirik sorulara yanıt bulmak açısından kesinlikle yararlıdır. Ancak, ekonomik, politik ve kültürel ideolojinin yirminci yüzyılın son birçey on yılında (*latter decades*) nasıl değiştiğini anlamak için devletin uluslararası sisteminin ötesine, daha geniş ve derin analiz düzeylerine bakması bakımdan cesaret ve ısracı olmuştur. (...) ulusötesi, sınırların ötesine geçen ancak gücünü ve otoritesini devletten almayan güçleri, süreçleri ve kurumları ifade etmektedir. Küresel sistem yaklaşımına göre en önemli ulusötesi güçler, ulusötesi şirketler, ulusötesi sınıf ve tüketiciliğin kültür-ideolojisidir. Ulusötesi kapitalist sınıf üyelerinin gücü ve otoritesi sahip oldukları ve kontrol ettikleri bu [ulusötesi] şirketlerden gelmektedir. (...) Ulusötesi si konumundadır. Bu yüzden, bu sınıf küresel kapitalist sistemin yaratılmasında öncü güçtür. *Ulusötesi* (...) gerçeklikten, *küresel* hedefler. Ulusal olandan çok, özel (private) olan sınırların ötesine hakim olduğu süreçte küresel kapitalist sistem ve küresel ekonomi var olacaktır. (SKLAIR, 2001: 2-3).

Sklair (2001), küreselleşmiş --ya da en azından bir ideal olarak bu yolda olan-- bir dünyanın kavram ve kategorilerini de bu farkı göz önünde bulundurarak kullanmak gerekmektedir çünkü, yaşadığımız dönem ulus devletler çağına göre belirgin bir farklılık içermektedir, vurgusunu yapmaktadır. Böylece iki temel yaklaşıma eleştiride bulunulmaktadır: Wallerstein'in Dünya Sistemi Yaklaşımına ve çok ülkeli şirketlerin ulusal bağlanlıklarını araştıran çalışmalara. Bir yandan Dünya Sistemi Yaklaşımının "dünyada değişen birşey yok, küreselleşme yeni birşey değil" söylemi eleştirilirken, diğer taraftan da, "her ne kadar küreselleşmeden bahsetsek de küreselleşmenin ve çok ülkeli şirketlerin ciddi ülke bağlanlıkları vardır," yaklaşımını savunan

kişi ve kurumlara (örneğin UNCTAD'ın *World Investment Report*'larında savunulan görüşlere) eleştiride bulunulmaktadır.

Sklair (2001) böylece, küreselleşmenin yeni bir sınıf profilini de ortaya çıkardığını, yeni egemen sınıfın "ulusötesi kapitalist bir sınıf" olduğunu ve bu sınıfın, ülke farkı gözetmeksizin dünya çapında egemen bir üye profilinin bulunduğu ve dünyayı bunların yönettiğini savlamaktadır. "Ulusötesi sınıf" yaklaşımının temel motifini ulusötesi şirketler oluşturmaktadır. Uluslararası şirket birleşmeleri de şirketlerin ulusötesileşmesini artırmış ve bu şirketler uluslararası karar alma mekanizmalarını daha güçlü biçimde eklemeğe, dönüştürmeğe başlamışlardır (KUTTNER, 2000: 148). Örneğin, Kasım 1999'da Seattle'da gerçekleştirilen Dünya Ticaret Örgütü yönetim toplantısına, Seattle'ın iki önemli ulusötesi şirketi, *Microsoft* ve *Boeing* ev sahipliği yapmış ve bu yolla bu şirketler temel insan hakları, işçi hakları ve ulusal güvenlik hedefleri konusunda söz söyleme olanğı bulmuşlardır (KUTTNER, 2000: 149). Bu sınıfsal yapılanış dünyanın her yerinde kendi çıkarlarına uygun ulusal-yasal-yönelmel ilkeleri uygulamaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde düşünülünce, analize zorunlu olarak bir "iktidar merkezi" de koymak gerekmektedir. Bu merkez örneğin finans sektöründeki en üst 1 000 kişi ya da en büyük 100 ulusötesi şirket olabilmektedir. Bu kişi ve şirketler, genellikle dünya çapında ekonomik ve politik problemler için stratejiler üretmekte, bir iktidar odağı oluşturarak dünya çapında yönetsel kararların alınış ve uygulanışında etkili olmaktadır.

Literatürdeki ikinci önemli akım ise yeni-*Gramscigil* okuldur (GILL, 1993; COX, 1990; VAN DER PUL, 1984; VAN DER PUL, 1989). Bu okul, Gramsci'nin hegemonya ve toplumsal blok kavramlarının uluslararası ilişkiler alanına uygulanabileceği ve bu alanda birçok olguyu anlamamıza yardımcı olabileceği görüşündedir. Bu okula göre, uluslararası dünya, hegemonik blok

benzeri bir yapıda örgütlenmiştir ve bu yapıyı, basit biçimde, bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde egemenlik kurması olarak görmek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Bu ilişkiler ağı sınıflar arası uzlaşmaz ilişkileri barındırabileceği gibi, bir sınıfın başka bir sınıfa icazetini, rızasını, üstü örtük veya açık biçimde onu kabullenmişliğini de içerebilir. Dolayısıyla iktidardaki sınıf sadece yönetime gelmekle iktidar olamaz; iktidar olmanın kurallarını oluşturmali ve diğer sınıflardan, çıkar çevrelerinden vs. de belli oranda destek alarak toplumsal bir blok kurulmalıdır. Öyleyse, bir iktidarı incelemek için onun salt kendi içindeki ilişkilerini değil, toplumun diğer katmanları ile ilişkilerini ve devlet aygıtını işletme kurallarını da kavramak gerekmektedir.

Bu anlamda, hegemonik bir iktidar, zorlamadan çok bir rıza ilişkisine dayanır. Hegemonya geniş anlamda sosyal ve politik güçlerin oluşturduğu bir yelpazede ortaya çıkmaktadır, ki Gramsci buna, "tarıhsel blok" adını vermektedir (PORTELL, 1982). Kurulan tarıhsel blok ya da belirli bir sınıfın iktidarı, doğrudan ya da tek başına devlet aracılığıyla kurulmaz; devlet de diğerleri gibi bir araçtır ama devleti ele geçirmek, bir hegemonya kurabilmek için tek başına yeterli değildir. Güçlü bir blok bir dizi hegemonik ideoloji etrafında politik olarak bir örgütlenmeyi ifade eder ki bu, "baskın ideoloji"dır. Yeni bir tarıhsel blok ortaya çıkarmak için de "planlanmış bilinci bir mücadele" gereksinim duyulur. Bu mücadele basit anlamda bir devlet ele geçirme operasyonu değildir. Herhangi bir tarıhsel blok, bu anlamda sadece sivil toplum ve ekonomi içerisinde kurulacak bir iktidar değildir. Aynı zamanda da ikna edici tartışmaların ve fikirlerin bir bütünüdür, ki Gramsci buna "*ethico-political*" düzey demektedir (GRAMSCI 1971). Kastedilen ise, politik ilişki ağları ve örgütlenmeler üzerinde kurulan bir yapıdır.

Toplumsal hegemonya, karşıtlarını silen, ortadan kaldıran ve mutlak egemenlik kuran bir oluşum olarak düşünülmemelidir.

Kırsacası, tarihsel blok, politik ve sivil toplum arasında ortaya çıkan organik bir bağlantının sonucudur. Bunu küresel elit açısından düşünürsek, ulusal elit yapının uluslararası elit yapıya uyması ve onlarla organik bağlar kurması şeklinde kurgulamak olanaklı hale gelir.

Bu yazıda yapılacak analiz için yukarıda kısaca tanıtılmaya çalışılan iki yaklaşımın birlikte kullanılmasının olanaklı olduğu düşünülmektedir. Yani, küresel sınıfın iktidarını anlamak için iki şeyi bir arada, hem sınıfın kendisini² hem de bu iktidarın oluşum araçlarını, yani Gramscigil söylemle, toplumsal bloğun kuruluş araçlarını birlikte çözümlemenin daha anlamlı bir yaklaşım olduğu kanındayız.

Bu noktadan yola çıkacak olursak uluslararası bir egemen sınıfın varlık göstergelerini şu değişkenlerde aramak mümkündür: Burjuvazi, uluslararası alanda bir sınıf ikinci oluşturmaldır; bu sınıf bilinci, uluslararası sınıf mücadelesi yoluyla bir kontrol ağı oluşturmaldır (yani, uluslararası devlet benzeri bir yapı öngörülebilir); emeğin, uluslararası bir işbölümü aracılığıyla sos-

² Ancak Sklair (2001)'in aksine çok ülkeli şirketlerinin ülke temellerinin olduğunu, fakat bunun da küresel bir sınıf oluşumuna engel teşkil etmediğini düşünmekteyim. Eğer, çok ülkeli şirketlerin ülke temellerinin olmadığını iddia etmeye başlarsak, "insanların yarımsından fazlasının obezliğin yarattığı sağlık problemleriyle boğuştuğu ABD ile Almanya gibi ülkeler ile nüfusunun % 70'i acil acık sorunlarıyla karşı karşıya olan Malavi arasındaki farklılıklar" (SAVRAN, 2002: 247) açıklamak imkansızdır. Aksine, çok ülkeli şirketlerin ülke temelleri bulunmaktadır ve bu şirketler uluslararası ticaret kanalları yoluyla çevre ülkelerinden merkez ülkelerine ciddi kaynak transferlerinde bulunmaktadır (SOMEL, 2001). Ancak bu durumun yine de küresel bir sınıf oluşumuna engel olmayacağı, çevre ülkelerindeki burjuvazinin de bu sınıfsal oluşumun bir parçası haline gelmiş olduğu ve küresel üretimin olanakları sayesinde merkez ve çevre ülkelerindeki kapitalistlerin çıkarlarının birbirlerini destekleyebileceği düşünülmektedir. Çıkar çatışması, daha çok, çevre ülke burjuvazisinin kendi arasında ve merkez ülke burjuvazisinin de kendi arasında ortaya çıkmaktadır (ayrıntılı analiz için bkz: DIKMEN, 2000).

yalizasyonu³ piyasaya veya çesitli planlama mekanizmaları⁴ yoluyla sınırlandırılmaldır (VAN DER PUIJ, 1989: 244).

Günümüzde değişkenlerin hepsi, kendisini olanca açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Uluslararası kapitalist bir sınıf bilinci, küreselleşmenin beyaz söylemi altında her gün kendisini daha çok hissettirmekte, küresel sınıf, üretim, yönetim ve kültür alanında tek vücut olarak hareket etmektedir. Sınıf çıkarları, küresel kapitalist sınıfın en basit neferine kadar her ortamda savunulmakta, geliştirilmek için çaba sarfedilmektedir.

Uluslararası kontrol ağı, uluslararası sözleşmeler, uluslararası ekonomik örgütler, üretim standartları (ISO gibi) ve üretim ideolojileri ('toplum kalite yönetimi', 'tam zamanlı üretim' ve 'yönetişim' uygulamaları gibi) aracılığıyla kurulmaktadır. Kurallar küresel kontrol ağı, 'ulusüstü devlet' benzeri bir örgütlenme oluşturmakta, özellikle az gelişmiş ülkelerin yönetiminde IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar doğrudan söz sahibi olmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü ise yeni dünyanın düzenleyiciliği rolünü çoktan kabullemiş görüntüsü vermektedir.

Emek de bu yapıda uluslararası bir işbölümünün parçası haline gelmekte, ulusal sınırlar farklı nitelikte emeği birbirinden ayırmak ve bu toplamı bir arada tutmak için tasarlanmış idari sınırlar izlenimi yaratmaktadır. Uluslararası göçmenlik kuralları bile emeğin niteliğine bağlı hale getirilmiş gibi görünmektedir.

³ Burada "emeğin sosyalizasyonu" olarak bahsedilen şey, tek tek işçilerin işbölümü, standardizasyon vb. yardımıyla, hayali "kollektif emeğin" bir parçası haline gelmeleridir.

⁴ 1945 sonrası bütün dünya için bir planlama döneminden bahsedilebilirse, aynı şekilde günümüzde de *atıfık*, *küresel bir planlamadan* söz edilebilir. Bu planlama çabasının ajanları olarak üretim aşamasında çok ülkeli şirketler, Dün-
ya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel elit kurumları görmek gerektiği kanındayım.

İyi eğitimi emek merkez ülkelerine çekilmekte, çevre ülkeleri ise yoğun olarak vasıfsız emek kullanmak durumunda kalmaktadır. Bu modelde ulusal olan, küresel olanın çıkarlarına hizmet edecek şekilde yeniden örgütlenmektedir. Ulusal üretim, küresel ağın parçası olmakta, üretim ve sermayenin dolaşımı küresel üretimin ve küresel sınıf oluşumunun gücünü artırıcı bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla karşımızda, bütün kurum ve kuruluşlarıyla, ideolojisi ve bu ideolojinin yerel taşıyıcılarıyla küresel kapitalist bir sınıf oluşumu söz konusudur.

Ancak bu oluşumun merkez ve çevre ülkelerindeki tezahürleri de farklı olmak zorundadır. Sklair (2001) ve yeni-Granscigil okulun bu açıdan bir eksikliğinin olduğu düşünülebilir. Sklair (2001), sınıf analizini çok ülkeli şirketler ve bunların küresel örgütlenmesi üzerinden yürütürken, yeni-Granscigil okul küresel hegemonyanın kuruluşuna hizmet eden uluslararası örgütlenmeleri ve bunların gelişimini izlemeyi yeglemektedir. Ancak her iki yaklaşım da genellikle merkez ülkelerindeki dönüşümleri incelemekte, çevre ülkelerini daha edilgen bir konuma yerleştirmektedir, çevre ülkelerindeki dönüşümleri ve küreselleşme sürecine eklenişleri tarzlarını büyük oranda gözden kaçırmaktadır. Her iki yaklaşım da çevre ülkelerindeki farklı elit oluşumu modellerine kördür. Bu nedenle küresel elit üzerine yapılacak bir tartışmaya bir başka düzeyi daha, çevre ülkelerinde hala kalıntılarıyla hüküm süren sömürge sonrası aydın tipini ve onun kültürünü de dahil etmenin gerekli olduğu kanısındayız.

III. İKİ ELİTİ AYRIŞTIRMAK: SÖMÜRGE SONRASI ELİT VE KÜRESEL ELİT

1980'lere kadar egemen elit modeli ulusal kalkınmacı, bu anlamda ülkenin her kuruluşunun hesap edilmesi gerektiğini düşünen, biraz ketum, ama işini iyi bilen, batılı olmaya çalışan, batılı

gibi giyinip, batılı gibi yemek yiyen, kısaca, medeni ülkelere karşı ayakta durabilmek için, batılı adam gibi olmak, makinarya hükmetmek, kültür yaratan medeni ülkelerin arasına girmek gerektiğini düşünen *modern bir insandır*. Bu elit, sömürgecilığe karşı mücadele vermiş, bu mücadeleyi kazanmış, devletini kurmuş ve sömürgecilığe karşı mücadele verdiği dönemden kalma reflekslerle, beyaz adamla mücadelesinin bitmediğine karar vermiş, bu nedenle ülkeyi kalkındırmanın, muassır medeniyetler seviyesine ulaştırmanın zorunlu olduğuna inanmış, tam anlamıyla *kurucu özne* bir insan tipini işaret etmektedir.

Aynı zamanda da sömürge sonrası elit, Franz Fanon'un "Kara Deri Beyaz Maske (*Black Skin White Mask*)" kitabında yazdığı gibi hastalıklı bir insandır. Fanon (1967), koloni insanının kara derisinin üzerine beyaz bir maske taktığını, beyaz adam gibi olmaya çalıştığını, bunun da koloni ve koloni sonrası ülkelere isnat edilebilecek sosyopatolojik bir durum yarattığını, yazmaktadır.

Siyah adam beyaz olmak ister. Beyaz adam köleleştirerek insanlık seviyesine ulaşır. (...) Beyaz adam kendi beyazlığına mübirlenmiştir. Siyah adam kendi siyahlığına. Siyah adam için sadece tek bir kader vardır. Ve bu beyazdır. (FANON, 1967: 9,10)

Sömürge sonrası insanı için tek bir kader vardı, batı medeniyetine köle olmayacak bir medeniyet yaratmak. Ve bu da ancak batılı adam gibi olmakla, onun gibi düşünüp onun gibi yaşamakla, kısaca *maske takmakla*, batılı adam gibi makinarya hükmetmek, kalkınmak, sanayileşmekle mümkün olacaktı.

1980'lere kadar eski sömürge ülkeleri belli oranlarda sanayileşme olanağına da kavuşmuşlardır. Ancak 1970'lerden sonra ortaya çıkan dönüşümler, üçüncü dünyanın sanayileşme istencinden ve potansiyellerinden yararlanarak bu ülkelerin üretim olanaklarının sömürülmesi esasına dayalı olarak doğmuştur. Bu dönemde, gelişmiş ülke ekonomilerinde işgücü maliyetlerindeki

artışa bağlı verimlilik ve karlılık problemleri ortaya çıkmış, dünyada sabit kur sisteminden vaz geçilmiş, ciddi bir petrol krizi yaşanmış, uluslararası Keynesyen sistemin (ya da Bretton Woods sisteminin) sonuna ulaşılmış, az gelişmiş ülkeler ise büyük bir borç batağına saplanmışlardır. 1970'ler sonrasında iki önemli dönüm daha söz konusudur: Habereleşme ve uluslararası maliyetlerinin ucuzlaması. Bu gelişmelerin tümü, Fordist-uluslararası Keynesyen sistemin sonunu hazırlayacak ve küresel kapitalist-neoliberal bir üretim örgütlenmesine yol açacaktır (DİKMEN, 2000). Uluslararası ve habereleşme maliyetlerinin de ucuzlamasıyla borç batağından yüzen az gelişmiş ülkelerin ucuz emek gücünden faydalanmak olanaklı hale gelecek, çok ülkei şirketler ile IMF-Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların az gelişmiş ülkeleri ihracata dayalı sanayileşme modellerine yönlendirmesiyle yeni dönemin üretim sistemi olan küresel meta üretim sistemi ortaya çıkacaktır. Doğal olarak bu yeni sistem kendi elitini de yaratacaktır ve bu elitin sömürge sonrası elitten çok farklı idealleri olacaktır. Yeni elit dünyanın tek pazar olmasına, küresel ekonomiyi ve uluslararası ticaretin gücüne inanmakta, yerel ve yabancı sermaye farkı gözetmemektedir. Ulusal kalkınma idealinden vaz geçerek, gelişmenin ancak dünya pazarlarıyla bütünleşmeyle mümkün olduğunu, bunun için de daha çok ticaret yapmak ve ulusal ekonomide ısırtılar sağlamak gerektiğini düşünmektedir.

Sömürge sonrası elit ile küresel elitin ortak yönü her ikisinin de yüzünü batıya dönmüş olmasıdır. Ancak sömürge sonrası eliti, batıyı ülkesi için ister, küresel elit kendisi için. İki elit arasındaki en bariz fark, sömürge sonrası elitin yüzünü kendi topraklarına ve insanına dönmüş olması, küresel elitin ise kendi topraklarından ve insanından kaçmak istemesidir.

Ulusal kalkınmacı/sömürge sonrası aydını, zincirlerini ko-partmak ve beyaz adama denk, onun kadar güçlü, makınaya hükmeden bir insan modeli kurmak için çabalarken, zincirlerine

dolanmış ve daha çok köleleşmiştir. Ayrıca, batılı gibi yetiştirdiği oğlu-torunu, bugün küresel sınıf oluşumunun bir numarasıdır. Kısacası, bugünkü küresel elitin yaratıcısı sömürge sonrası elitidir. Ancak, yine de sömürge sonrası aydınının çabası önemlidir ve hala, küresel elit kültüre karşı bir mücadele hattı kurmak için yararlıdır, kansındayız.

IV. TÜRKİYE'DE KÜRESEL ELİT KANALLAR

Küresel kapitalist bir sınıfın üyelerinin Türkiye'de de mevcudiyetini saptamak zor olmasa gerekir. En azından ÇÜŞ'lerle işbirliği içerisinde çalışan ya da kendisi ÇÜŞ olan birçok kuruluş ve bu kuruluşların sahibi konumundaki kişiler bu sınıfın önceleri konumundadır. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken, küresel kapitalist bir sınıfın varlığını 1980 sonrasında görmeye başlamanın belki de bu alanda yapılabilecek en büyük hata olduğudur. Ne ÇÜŞ'ler dünya yüzünde 1980 sonrasında ortaya çıkmış ne de uluslararası sınıf oluşumunun tarihi 1980 sonrası ile başlamıştır. Dünya ölçeğinde örgütlenmiş bir burjuvaziyi çok daha önceki tarihlerde de bulmak mümkündür ve bu sınıfın Türkiye'de de 1980'lerden çok önceleri temsilcileri bulunmaktadır. Bu noktada önemli olan, 1980 sonrasında değişen ideoloji ve bu ideoloji çerçevesinde küresel sınıf oluşumu kanallarının ülkenin hemen hemen her yerine ve her birimine uzanacak ölçüde bir örgütlenme çabasının içerisinde girmesidir. Elbette bu gelişmede üretimin küresel örgütlenmesinin ve ÇÜŞ'ler tarafından üçüncü dünya işçisinin doğrudan ucuz işgücü kaynağı olarak görülmeyle başlamasının rolü büyüktür. Bu bağlamda küresel kapitalizm, günümüzde, küresel hegemonik bir bloğa yönelik olarak bir dizi ulusüstü (*supranational*) kurumları ve kanalları örgütlemekte ve dünya çapında entegre olmuş bir küresel kapitalizmi, küreselleşme ideolojisini ve bu ideolojinin reel örgütlenmesini hayata geçirmekte, uluslararası entegre bir hegemonik bloğu bu yolla

güçlendirmektedir. Türkiye’ye etkileri de benzer biçimde çeşitli kurumsal yapılanmalar aracılığıyla açtığı kanallar yoluyla olmaktadır.

Bu kurumları ve kanalları şu başlıklar çerçevesinde incelemek mümkündür:

1. Çok Ükeli Şirketler (ÇÜŞ’ler)
2. Uluslararası Finansal Kurumlar (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve bu kurumların yerel temsilcileri niteliğinde çalışan kurumlar, Hazine, Merkez Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ya da Enerji Üst Kurulu gibi yönetim uygulamaları temelli örgütlemeler, belli oranlarda DPT)
3. Politik, Yönetmel ve Yasal Çerçeveseler (G-7’ler, G-77’ler, *Trilateral Commission*, *Bilderberg Comission*, Dünya Ekonomik Forumu, Avrupa Birliği, Gümnik Birliği vb.)
4. Enformel Elit Kanallar (*Mont Pelerin Society*, *American Heritage Society*, *Shadow Open Market* ve bu kuruluşların Türkiye’deki benzerleri, Türk Demokrasi Vakfı, Liberal Düşünce Derneği, Türkiye Günüğü Dergisi çevresinde bütünleşen kişi ve gruplar ve geçmişte oldukça etkin olmuş bir kurum olarak Forum dergisi ve ekibi, belli oranlarda TÜSIAD, ISO vb. kurumlar)

Bu dört çerçeveyi oluşturan kurumsal yapılanmaların ayrıntılı analizinin yapılması hacim ve amaç olarak bu yazının sınırlarını çok aşacağından aşağıdaki bölümlerde bu yapıların hegemonik etki kanallarının tanıtımı amaçlanacaktır.

Çok Ükeli Şirketler (ÇÜŞ’ler)

ÇÜŞ’ler günümüzde küresel kapitalizmin en önemli ajanları ve küresel kapitalist ideolojinin taşıyıcılarıdır. ÇÜŞ’ler dünya

çapında küresel üretim, yenilik (*innovation*), sermaye hareketleri ve yatırım olanaklarını örgütleyerek büyük bir çekim alanı oluşturmakta, dünya ticaretinin çok büyük bölümü bu kuruluşlar eliyle gerçekleştirilmektedir. Dünya ticaretinin dörtte üçü bu kuruluşların firma içi ticareti şeklinde gerçekleşmekte, ayrıca bu kuruluşlar, geniş *network*’ler aracılığıyla ve fason üretim ilişkileri kurarak dolaylı yollardan da uluslararası ticaretin öznesi rolünü oynamaktadırlar. ÇÜŞ’ler, dünya çapında teknoloji geliştirme ve yeni yönetim teknikleri uygulama bakımından da anahar rol oynayan kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. (UNCTAD 2001: 121)

Bu anlamda ÇÜŞ’ler, gerek üretim teknolojileri ve yatırım olanakları gerekse ihracat kapasiteleri dolayısıyla üçüncü dünya ülke üreticisinin, fabrika sahibinin yerli yatırımcısının peşinden koştuğu, işbirliği yapmak için can attığı kuruluşların başında gelmektedir. Elbette ki bu durum, yerli üretici elitin kendi varoluş biçimini küresel üretim standartlarına ve küresel gereklere göre örgütleme zorunluluğunu doğumaktadır.

Sonuç olarak azgelismiş ülkelerdeki üretim ÇÜŞ’ler eliyle yönetilmekte bu da üretim elitinin yapısında bir değişiklik yaratmaktadır (DİKMEN, 2000a, 2000b). Yeni fabrika (ya da üretim) eliti, yabancı dil bilen, yabancılarla iletişim kurabilecek, uluslararası ortamlarda fabrikanın üretimini tatabilecek kişilerden oluşmaktadır. Türkiye’de küresel üretim süreçlerinin gelişmesine bağlı olarak 1980 sonrası meslek tercihleri de kökten değişmiş, eskiden mühendisler tercih edilirken işletme ve pazarlamacılık eğitimi almış kişiler tercih edilir olmaya başlamıştır. Bu gelişmenin Türk kapitalizminin uluslararası kapitalizme ve küresel üretim yapılarına eklenme süreciyle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Üretimde öncelik uluslararası pazarlarla bağlantı kurulabilme çabasına verilmeye başlanmış bu anlamda da yabancı dil bilen, düzgün konuşan ve güymen işletmeciler işyerlerinde

tercih edilir olmuştur. Ulusal üretimin sürükleyicisi, ülkenin uluslararası pazarlama gücü haline dönüşmüş, fabrikalar için pazarlama faaliyetleri üretimden daha öncelikli bir yere sahip olmaya başlamıştır. Bu durum, üretim elitinin küresel elit kanallara kanalize olmasının en temel göstergelerinden birisi olarak görülmelidir. Üretimde önceliğin pazarlama faaliyetine verilmesiyle birlikte üretimi yönlendirenler, kafalarını ve gelecek düşlemini küresel kanallara açık hale getirmeye çalışanlar olmaktadır. Yeni bir üretim eliti de bu yolla ortaya çıkmaktadır.

Çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisine egemen olması hegemonik blogun önemli bir ayğını oluşturmaktadır ve küresel elit oluşumunda etkili olmaktadır. Bu etki sadece taşıyıcı fabrikalarda çalışanlar üzerinde olmamaktadır. Bugün Türkiye'de hemen her iktisadi alanda yabancı ortaklıklar, yabancı sermaye ve yabancı şirketler at koşturmaktadır. En son krizden (Şubat 2001) sonra yabancı şirketlere satılan veya yabancı şirketlerle ortaklık kuran firmaların sayısı oldukça artmıştır. Klasik otomotiv, telekomünikasyon vb. yüksek yatırım ve sermaye hacmi gerektiren alanlardaki ortaklıklar ve yatırımlar bir yana, hizmet sektöründen temizlik sektörüne, bankacılık sektörüne, 5 yıldızlı turistik otel işletmeciliğine kadar yüzlerce işletme ÇÜŞ'lerle ortaklığa girmekte veya bunlar tarafından doğrudan yönetilmektedir. Bu durum küresel dayanıklı yerel bir üretim elitinin ortaya çıkmasını olanaklı kılmaktadır.

Uluslararası kuruluşlar sadece şirketleri satın almakla veya onlara üretim yaptırmakla kalmayıp, bugün, hemen her ülkede üretim yapısını derinden etkilemektedir. Artık dünyada yerel standartlar hiçbir şey ifade etmemekte, bunun yerine ISO gibi uluslararası standartlar geçerlilik kazanmaktadır. Bu standartlar da küresel yönetimin birer unsuru olarak yerel üretim birimlerinin yönetiminde etkili olmaktadır. Günümüzde Ford'un Detroit'te yönetim binasının arka bahçesine kurduğu fabrika olgusu söz

konusu değildir. Fabrikalar deniz aşırı ve ucuz işgücü merkezi üçüncü dünya ülkelerine kurulmaktadır. Bu nedenle küresel yöneticilerin istedikleri zaman denetleyebilecekleri bir fabrika yapısı söz konusu değildir. Bunun yerine uluslararası standartlar devreye girmiş ve uluslararası kurumlar tarafından denetlenen bir üretim süreci başlamıştır. Yeni üretim eliti, diğer yandan, ISO nikerinin dünya çapında yaygınlaşmasında ve üretim birimlerinin, yönetim gurularının pazarladığı tekniklere yönelmesinde ÇÜŞ'ler ve yeni üretim elitleri öncü rol oynamaktadır (UNCTAD 2001: 121). Bu tekniklere örnek olarak hemen herkesin dilinde olan Toplam Kalite Yönetimi, Tam Zamanlı Üretim vb. gösterilebilir. Bu teknikler de yerel elitin uluslararası elit kanallara eklenmesinde etkin rol oynamakta, üretim elitini küresel kanalların bir parçası haline getirmektedir.

Uluslararası Finansal Kurumlar

Her ne kadar IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar Bretton Woods kurumları olarak II. Dünya savaşından sonra kurulsalar da gelişmekte olan ülkelerin yönetimlerinde etkili olmaları, daha çok 1970'li yıllarda ortaya çıkan borç batığı sonrasında olmuştur. IMF ve Dünya Bankası istikrar ve yapısal uyum programları çerçevesinde devreye girmişler ve ulusal yönetimin hemen her aşamasında etkili olmaya başlamışlardır.

Türkiye için de benzer bir etki söz konusu olmuştur; bu kurumların ülke yönetiminde etkili olmaya başlamasıyla beraber hızla Türkiye'de bürokrat profilinin değişmeye başladığı gözlenmiştir. Artık yeni bürokrat tipi, Türkiye hakkında her türlü veriyi anında uluslararası kurumlara sağlayabilecek, onlarla sözlü ve yazılı iletişim kurabilecek, uluslararası kurumlardan gelen istekleri, tebliğ edilen bilgileri ve düzenlemeleri anında Türkiye'ye çevirip gerekli yerlere ulaştırabilecek nitelikte bir kişidir. Büyük çoğunluğu yurtdışında özellikle de ABD'de master yapmaktadır.

Örneğin Hazine Müsteşarlığı her yıl 20 kişiyi, 500 puanın üstünde TOEFL almaları ve başka bazı gereklilikleri de yerine getirmeleri durumunda yurtdışına yüksek lisans yapmaya göndermektedir. Şu anda Hazine'de müsteşardan başlayarak hazine uzman yardımcılara kadar 554 kişi çalışmaktadır ve bunun 170'i yurtdışında *master* yapmış veya yapmaktadır.

IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar yeni bir bürokrat elit modelinin yaratılmasından öte, Türkiye'de yönetim yapısını yeniden oluşturmaktadırlar. Yönetişim uygulamaları, basit bir yönetim tekniği olmanın ötesinde kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması adı altında kamu yönetiminin altını oyan ve içerğini boşaltan yepyeni bir örgütlenmeyi ortaya çıkartmaya çalışmaktadır. Bu çalışmaların ön hazırlığının Hazine Müsteşarlığı kurumunun Maliye Bakanlığından ayrılması ve Müsteşarlığın, basit bir müsteşarlık yetkilerini aşan yetkilerle donatılarak ülkenin IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara bir sıçrama tahtası işlevi görmesiyle başladığını söyleyebiliriz. Hazine, geçiş dönemi için basit bir "baraka örgütlenmesi" modeli yaratmıştı, yeni yapılınmaya geçene kadar hemen her alandaki küresel bağlantılar Hazine üzerinden kurulmuştur. Son zamanlarda ortaya çıkan yapılınmaya kısaca "üst kurullaşma" diyebiliriz. Bu yapı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Enerji Üst Kurulu, Şeker Üst Kurulu gibi kurullar eliyle bir yönetim örgütlenmektedir. Bu durum, hemen her alanda ortaya çıkan ve üst kurullar eliyle örgütlenen yeni bir ülke yönetimi anlayışına kaplıların aralanması anlamına gelmektedir. Bu kurullar merkezi idarenin denetiminden görece bağımsız, Türkiye niyet mektuplarının ve IMF ile Dünya Bankası direktiflerinin doğrudan uygulayıcısı konumunda bir yer işgal etmektedir.

Ek olarak bu kurumlarda özel sektör kökenli yeni bürokratlarda da yoğun biçimde iş olanakları sağlanmaktadır. Kısacası IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü yönlendirmeli bir kamu

yönetimi sistemi kurum, kuruluş ve yeni bürokrat eli modeliyle yerleştirilmektedir.

Politik, Yönetimsel ve Yasal Çerçeveseler

G-7'ler, G-77'ler, *Trilateral Commission*, Bölgesel İşbirliği Anlaşmaları, Dünya Ekonomik Forumu, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar da üyelerine veya üye olma sürecindeki ülkelere politik, yönetimsel ve yasal kararların alınması konusunda belirli dayatmalarda bulunmakta, bu ülkeleri bazı düzenlemeleri yapmaya zorlamaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği gibi uluslararası niteliğini yitirip, küresel elitleriyle ulusüstü hale gelmiş örgütlerin öneyak olduğu "Yatırım İklimi Yasaları" ve çok taraflı anlaşmalar, kapitalizmin, artık tek tek milli pazarlara hakim olmakla yetinmeyerek tüm dünyayı tek bir pazar gibi kurullama ittiyacağına yanıt vermektedir. Bu, yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Geçmişte ulusal pazarların varlığını kabul eden, ancak serbest ticaret sayesinde bu pazarlara hakim olmak için yarışan ÇÜŞ kapitalizmi artık dünyayı tek bir pazar olarak kurgulamaktadır. Ulusal pazar yerini "açık dünya pazarı"na bırakmaktadır. Pazarı millileştiren coğrafya, bu coğrafya üzerinde kurulan yönetim aygıtı, hukuku ve günlük vergileriyle "egemen devlet", dünya ölçeğinde geri çekilmektedir. Devlet, gümrük, bütçe ve hukuk üzerindeki hakimiyetini yitirmekte, dünya pazarının huku bu bunların yerini almaktadır. Dünya Ticaret Örgütü de bu sistemde yeni yasa koyucu görevini üstlenmeye hazır görünmektedir. Ortaya çıkacak anlaşmazlıklar da Uluslararası Tahkim vb anlaşmalar nedeniyle ulusal yargı organlarının dışına, uluslararası mahkemelere taşınmaktadır.

Uluslararası mal ticaretini serbestleştirmeye yönelik olarak imzalanan anlaşmalar (GATT-The General Agreement on Tariffs and Trade), hizmet ticaretini serbestleştirmeye yönelik anlaşma-

lar (GATS-The General Agreement on Trade in Services), fikri mülkiyet haklarına yönelik anlaşmalar (TRIPS- Trade-Related Aspects Of Intellectual Property Rights), Gümrük Birliği Anlaşması, Avrupa Birliği'ne üyelik şartı anlaşmaları vb. imzalayan ülkelere belirli yükümlülükler getirmekte, bu ülkeleri belirli düzenlemeleri yapmaya zorlamaktadır. Yeni düzenlemeler küresel elit ve küresel yönetim olgusunun ortaya çıkmasına hizmet eden güçlü bir kanal yaratmaktadır. Örneğin Türkiye'nin, mal ve hizmet ticaretinin serbestleşmesine yönelik imzaladığı anlaşmalar bir yandan Türkiye pazarında küresel sermayenin daha fazla güçlenmesine ve güvence kazanmasına yol açarken, diğer yandan da bu sözleşmelerin takibini ve bu sözleşme ihallerini koğuşturan, dolayısıyla tamamen bu anlaşmalar çerçevesinde hareket eden yeni bir yönetici-bürokrat elitin de doğmasına yol açmaktadır. Elbette bu yapı sayesinde anlaşmazlıkların çözümü ve uluslararası rekabet ihalleri de ulusal iradenin koğuşturma alanının dışına çıkmakta, Uluslararası Tahkim'in konusu olmaktadır. Ancak ulusal denetim gerçekleştiren kurulların, uluslararası bir denetim ve yaptırım mekanizmasının söz konusu olduğu bir ortamda kendilerini uluslararası kurallara uyacak biçimde yenden düzenlemeleri gerekmektedir. Örneğin, Türkiye'de hızla en prestijli üst kurullar arasına yerleşen Rekabet Kurulu, esas itibarıyla, bu tür bir görevi icra etmektedir. Kısaca uluslararası politik, yasal düzenlemelerin, hiyerarşik bir yapılanma içerisinde ulusal politik, yasal ve yönetsel çevreleri de yeniden düzenlemesi ve kendisine uydurması söz konusudur. Sonuçta yeni ve çok güçlü bir küresel elit kanal bu yolla ortaya çıkmaktadır.

İnformel Elit-Entellektüel Kanallar

İnformel elit kanallar genellikle belirli ideolojilerin yaygınlaşması ve kabul görmesi açısından etkili olmaktadır. Bu kanallar, entellektüel çevrelerden iş dünyasına, televizyon kanallarına

kadar uzanan bir platform kurarak belirli ideolojik araçların yaygınlaşması için etkili yollar üretmektedirler.

Bu konuda genellikle verilen örnek, IMF-Dünya Bankası ve bu kurumlara akademik danışmanlık yapan Milton Friedman'ın patentini taşıyan parasalci politikaların temel bir denetim aracı olarak dünya çapında uygulanması ve bu süreçte informal elit kanalların oldukça etkili bir araç olarak kullanılmasıdır. Parasalci tedbirler, sıkı para politikası yoluyla, enflasyonla mücadelede ardından da Arjantin'de uygulanmıştır. Bu iki deneyden sonra IMF ve Dünya Bankası bu uygulamaları dünya çapında yaygınlaştırmaya çabasına girişmiş ve bu amaç için de informal elit-entellektüel kanallar yoğun biçimde kullanılmıştır. Bunlardan en önemlisi *Mont Pelerin Society* olarak bilinen Avusturya'lı sosyal bilimci Hayek tarafından kurulan bir topluluktur. Dünya çapında 600 üyesi olan bu topluluk *American Heritage Society* ve *Shadow Open Market Committee* (ki kurucuları Milton Friedman ve Şikago'lu Banker Beryl Sprinkel'dir) ile birlik kurarak yoğun ideolojik bir bombardıman yaratmışlardır. *Mont Pelerin Society* 600 üyesi ve ekonomi uzmanlarıyla çok etkili neo-liberal bir *think-tank* ve baskı grubu gibi davranarak sınıf rollerini bu alanda inceden inceye yaymaya başlamıştır (VAN DER PIJL, 1989). Bu yolla Şili ve Arjantin deneyiminden sonra neo-liberal parasalci politikalar informal kanallar aracılığıyla dünya çapında yaygınlaşmaya başlamış, özellikle de İngiltere'de uygulama alanı bulmuştur. 1979 yılından sonra da parasalci politikalar, planlı bağımsız kalkınma hareketini ortadan kaldırmaya yönelik olarak Birleşmiş Milletler politikaları arasına girmiştir (VAN DER PIJL, 1989).

Bu kanalların ürettiği fikirlerin hemen her ülkede destekçileri bulunmaktadır. Mesela Türkiye'de hemen akla gelenler Liberal Düşünce Topluluğu, Türk Demokrasi Vakfı, Konrad Adenauer Vakfı, Türkiye Günlüğü Dergisi çevresinde toplanan kişi ve

gruplar ve geçmişte oldukça etkin olmuş bir kurum olarak Forum dergisi ve ekbidir. Ama yine de günümüzde TÜSİAD, TOBB, İSO vb. kurumlar eliyle küresel elit ideolojilerin daha etkin bir biçimde taşınmakta olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz. Bu kurumlar yayımlar yaparak, burslar vererek, özellikle de araştırma projelerini finanse ederek entellektüel blogun yaratılmasında ciddi biçimde etkili olmaktadır. Elbette bunların arasına Dünya Bankası, ILO vb kurumları katmakta yarar vardır. Bu kurumlar, gerek ulusal gerekse uluslararası proje üretme, belirli bir entellektüel emeği ve merakı bu yolla satın alarak dolaşıma sokma konusunda çok etkili olmaktadır.

Bir başka entellektüel-elit kanal ise devlet dışı örgütler (DDÖ) eliyle açılmaktadır. Dünya Bankası, projelerinin yürütülmesi için DDÖ’lerin sürece katılımını zorunlu kılmakta, bu yolla küresel elit ideolojiyi en fakir kasabalara ve köylere kadar taşınan yollarını hazırlamaktadır.

Ayrıca gelişmiş ülke DDÖ’leri de yoksul ülkelere ve bu ülkelerdeki yoksul halka yönelik çeşitli etkinlikler gerçekleştirmekte, bir tür “misyoner” faaliyeti göstererek yöre halkına ideoloji taşınan alt yapılarını kurmaktadır. Buna en iyi örnek ABD’nin hemen her yerinde yüzlerce satış mağazası olan *Onehouse and Villages* topluluğudur. Bu topluluk, fakir Afrika köylerinden el zenaatlarını toplayarak ABD’de satmakta ve bu yolla Afrika köylülerine gelir sağlamaya çalışmaktadır. Yeni misyonerlik olarak görülebilecek bu çalışma, küresel elit ideolojinin taşıyıcılarının dünyanın en ulaşılabilir noktalarına kadar ulaşmasını yollarını hazırlamaktadır.

Çoğu zaman (icra aşamasında), küresel elit kanalları bu kadar net ayırmak mümkün olamamaktadır. Örneğin, geçtiğimiz günlerde “15 günde 15 yasa” olarak Türkiye’nin gündemine gelen zorunlu yasal düzenlemeler, hemen bütün küresel elit kanalların sürece etkin katılımıyla yürütülmüş çalışmalara en canlı örnek-

lerden birisidir. Bu süreç, sadece Avrupa Birliği’ne uyum yasaları olarak ortaya çıkmamış, IMF, Dünya Bankası ve bunlara bağlı kuruluşların da sürece katılımıyla, küresel elit kanalların hepsinin bir uymu çerçevesinde yürütülmüştür. Hatta bu geniş ittifakta, “informel elit-entellektüel kanallar”ın da tam desteği sökonusu olmuştur.

Bu çerçevede, yakından gözlemleme olanağı bulduğumuz v2002 Haziran ayında tamamlanarak Meclis’e sunulan Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) Yasa Tasarısı’nın hazırlık süreci örneği çok aydınlatıcı olabilir (ayrıntılı bilgi için bakınız DİKMEN/KARAHANOGULLARI, 2002). Tasarı, Türkiye’nin Avrupa Birliği sürecinde uyması gereken yasal şartlardan birisiyle dolayısıyla, politik, yönetsel ve yasal kanalların bir sonucudur. Ancak Tasarının hazırlanması aşamasında taşeronluğunu uluslararası uzman bir kuruluş olan FIAS (*Foreign Direct Investment Advisory Service*) yapmıştır. FIAS, IFC (*The International Financial Corporation*), Dünya Bankası gibi dünyanın iki büyük çok taraflı kalkınma kuruluşunun bir ortak kuruluşudur ve 120’den fazla ülkede doğrudan yabancı yatırım ortamını iyileştirmek veya bu çerçevede değerlendirilebilecek nitelikteki ulusal politikalara destek sağlamak amacıyla 1985 yılında kurulmuştur (www.fias.net/services.htm). FIAS yaptığı çalışmaları bir raporta Hazine Müsteşarlığına sunmuş, daha sonra da bu rapor çerçevesinde FIAS uzmanlarıyla işbirliği halinde yasa tasarısı hazırlanmıştır. Hazine Müsteşarlığı, FIAS’ın hazırladığı yasayı “tartıştırmak” için çeşitli kurum ve kuruluşlardan katılımcılar davet ederek “çalıştaylar”⁵ hazırlamıştır. Bu çalıştaylara katılan kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri şunlardır: Başbakanlık (Tanıtma Fonu Kurulu Sekreterliği), Dışişleri Bakanlığı (İkili Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü), Sanayi ve Tica-

⁵ Hazine Müsteşarlığı yaptığı toplantılara bu adı taktığı için burada bu kavram kullanılmıştır.

ret Bakanlığı (İç Ticaret Genel Müdürlüğü), Turizm Bakanlığı (Yatırımlar Genel Müdürlüğü ve Tanıtma Genel Müdürlüğü), DPT, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, T.C. Merkez Bankası, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Rekabet Kurumu, TOBB, Yabancı Sermaye Demegi (YASED), TÜSIAD, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), KOSGEB, Reklamcılar Demegi, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (Kalkınma Ajansı Proje Koordinatörlüğü) ve çeşitli hukuk bürolarından temsilciler, üniversite öğretim üyeleri. Çalıştayları, genellikle, Hazine'den bir yetkili ile birlikte FIAS uzmanları yönlendirmiş, sorulan sorulara FIAS uzmanları yanıt vermiştir.

"15 günde 15 yasa" ve dolayısıyla DYY yasası Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik şartlarıyla da birleştirilerek sunulmakta, dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde yol alabilmesi için bu düzenlemelerin yapmasının zorunluluğu belirtilmektedir. Yasanın hazırlık aşamasıyla başlayan ve yasanın getirdiği düzenlemelerle pekişen süreç baştan sona farklı düzeylerde küresel elit kanalların etkilerini taşımaktadır.

Yasal yönetsel çevrelerin etkileri yasaya yakından bakınca daha da açık ortaya çıkmaktadır. En basit şekilde ifade etmeye çalışırsak, yasa tasarısı, yabancı doğrudan yatırım alanında uluslararası sermayenin tamamen serbest bir biçimde ülkeye girişini, bu sermaye için Kamu'ya karşı da tahkim yoluna gidebilmesini ve Türk burjuvazisine de yabancılar gibi tahkim yolunun açılmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede devletin görevi yabancı yatırımcıya her türlü kolaylığı sağlamakla sınırlandırılmaktadır (DİKMEN/KARAHANÖĞÜLLARİ, 2002). Dolayısıyla bu yasa, ulusal otoritenin uluslararası bazda zorlayıcı yasa ve sözleşmelerle zayıflatılması ve küresel otorite ile bağlantı kuracak yeni yerel otorite kanallarının yaratılması sürecinde ortaya çıkmaktadır.

V. SONUÇ

Küresel kanallar birbiriyile içiçe girmiş, oldukça karmaşık süreçlerde karışmaya çıkmaktadır. Satt bu süreçleri sınıflandırmak ve etkilerini saptamak bile oldukça güç bir iş olarak önümüzde durmaktadır. Kaldı ki süreç oldukça dinamikdir ve küresel kapitalist hegemonya analizimize dahil etmediğimiz onlarca başka değişkeni de kullanarak kurulmaktadır. Üstelik bu yazıda her ne kadar küresel elit süreçleri "bir arada hareket eden, aynı hedefe yönelik" yapılar olarak çizmiş gibi götünssek de, hiç de öyle değildir. Uluslararası yönetsel kuruluşlar (Örneğin Birleşmiş Milletler ve Dünya Ticaret Örgütü) arasında da, "yeni dünyanın yöneticisi olma" konusunda kıyasıya bir mücadele söz konusudur. Bu noktada küresel eli ve küresel elit süreçlerini anlamaya çalışan her çalışma bir öncekinin eksikğini tamamlayacak ve bununun daha iyi kavranmasına yardım edecektir, kanısındayım. Bu alanda mutlaka yürütülmesi gereken bir başka çalışma türü ise farklı ülke deneyimlerini birlikte anlamaya çalışmak ve farkın mantığını kavrayarak küresel elit davranış kalıplarını çizmeye çalışmak olmalıdır.

Ancak bu çerçeveden hareketle küresel elite karşı, yerel ve küresel karşı duruş zeminleri oluşturulabilir. Küresel kapitalizme karşı mücadele etme istenci günümüzde çok farklı çevreler tarafından dile getirilmektedir. Ancak sorun, herkesin sadece kendi mücadele perspektifini beğenmesinde, diğerlerinin mücadele perspektifini asla benimsememesinde, siyasi mücadele çizgisini "tek bir doğru"da netleştirmeye çalışmasında yatmaktadır. Oysa siyasi mücadele hiçbir zaman tek boyutlu olarak algılanamaz, farklı düzenlerin ve farklı düzeylerin biraradlığında ortaya çıkar. Yukarıdaki paragrafa da belirtmeye çalıştığımız gibi küresel elit kanallar ne kadar çeşitliyse bu kanallarla mücadele düzenleri de o kadar çeşitli olmak zorundadır. Dolayısıyla, hem yerel olanın küresel olana karşıtlığında, hem kamusal olanın özel

olana karşıtlığında, hem de küresel olanın küresel olana karşıtlığında mücadele hattı kurulabilir.

Bir başka mücadele hattının ise geçmiş ideolojik kalıntılar yardımıyla, sömürge sonrası aydınının inancı çerçevesinde kurulabileceğine ve özellikle Türkiye'de bu hattın da işe yarayabileceğine inanmaktayım. İktidarların kuruluşu ne kadar "nesnel" ise, toplum katmanlarının bu iktidarı algılayışları da o kadar "sembolik"tir. Sembolik olanın yeniden üretimi de kimi zaman nesnel olanın üretiminden daha kolay olabilir ve bu da başka türlü bir nesnellik algısına ulaşmamızda ideolojik bir mücadele aracı olarak bize yardımcı olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken şey, sembolik kalıntıların eşelenmesi istencinin, eski olana bir özleminden veya eskiye dönme çabasından kaynaklanmaması, ideolojik bir mücadele çabasına dayanıyor olmasıdır. Kimi zaman toplumsal bilinçte kalmış olan veya hala tek tek örnekleriyle yaşayan kalıntılar, cari olarak karşımızda duran iktidara karşı güçlü bir silah olarak kullanılabilir; eğer böyle bir olanak varsa, kullanılmalıdır. Bu sembolik kalıntıların başında da, üçüncü dünya kalkınmacılığı ve sömürge sonrası elit modeli gelmektedir.

KAYNAKLAR

- BURNHAM, P. (1991), "Neo-Gramscian Hegemony and the International Order," *Capital and Class*, Vol. 45, ss.73-93.
- COX, R.W. (1993), *Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe*, GILL, S. (ed.) (1993), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, içerisinde, ss. 259-289.

COX, W. R. (1987), *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making History*, New York: Columbia University Press.

DIKMEN, A. A. ve O. KARAHANOĞULLARI (Mayıs-Haziran 2002), "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanun Tasarısı Hakkında Bir Değerlendirme," *Mülkiye*, Cilt. XXVI, Sayı. 234, ss. 99-118.

DIKMEN, A. A., (2000b), *Global Commodity Production and Ideologies of Work: Cases of Textiles Production in Turkey*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.

DIKMEN, A. A., (Güz 2000a), "Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi," *Toplum ve Bilim*, No: 86, ss. 281-302.

FANON, F. (1967), *Black Skin White Mask*, New York: Grove Weidenfeld.

GILL, S. (1991), *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge: Cambridge University Press.

GILL, S. (1993), "Gramsci and Global Politics towards a Post-Hegemonic Research Agenda", GILL, S. (ed.) (1993). *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, içerisinde, ss. 1-18.

GILL, S. (ed.) (1993), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

GILL, S. R. (1989), "Global Hegemony and the Structural Power of Capital," *International Studies Quarterly*, Vol. 33, ss. 475-499.

- GILL, S. R. (1999), "The Constitution of Global Capitalism," *Manchester Üniversitesi, British International Studies Association'a sunulan makale*.
- GRAMSCI, A. (1971), *Selection from the Prison Notebooks*, çev.: Q. Hoare ve G. Nowell Smith, London: Lawrence and Wishard.
- GRAMSCI, A. (1983), *Aydınlar ve Toplum (Denemeler)*, çev.: V. Günyol, F. Edgü, B. Onaran, İstanbul: Örnek Yayınları.
- GRAMSCI, A. (1984), *Modern Prens*, çev.: Pars Esin, Ankara: Birey ve Toplum yayınları.
- KUTTNER, R. (2000), "The Role of Governments in the Global Economy", Hutton, w. ve Giddens, A. (eds.) (2000), *Global Capitalism*, New York: The New Press, içinde, ss. 147-163.
- PORTELLI, H. (1982), *Gramsci ve Tarihsel Blok*, çev.: Kenan Somer, Ankara: Savaş yayınları.
- SAVRAN, S. (Yaz 2002), "“Alternatif Küreselleşme” mi, Problemler Enternasyonalizmi mi?: İmparatorluk'a Reddiye," *Praksis*, No: 7, ss. 225-266.
- SKLAIR, L. (2001), *The Transnational Capitalist Class*, Oxford: Blackwell Publishers.
- SOMEL, C. (2001), "Türkiye'de Küreselleşme ve Ücretler," Boratav, K., Türel, O. ve Somel, C. (2001). *Küreselleşme, IMF Politikaları ve 2000 Ekonomik Krizi*, içinde, İstanbul: Petrol İş Yayınları: 47, ss. 25-40.
- www.fias.net/services.html

İşyerlerinde Elektronik Denetim ve Gözetim

İlkay Savaş(*)

GİRİŞ

1980'lerden bu yana elektronik teknolojileri, insan yaşamının her alanında giderek artan biçimde yaygın kullanım alanı bulmuştur. Bilgisayara dayalı teknolojiler verimlilik aracı olarak engin kapasiteleriyle, bir yanda el üstünde tutulurken ve demokratikleşmeye hizmet edişleri ön plana çıkartırken, diğer yanda veri işleme, saklama ve iletime kabiliyetleriyle insanın görünürlüğünü ve izlenmesini kolaylaştırmakta, hatta bazı durumlarda suçla olanak sağlayan bir kimliğe bürünebilmektedir.

Bilişim devrimi, gerçekten "gözetim toplumu" (LYON, 1997) tanımlaması yapacak kadar etkin denetim ve gözetim kapasitesini beraberinde getirmektedir. Günümüzde insanlar her geçen gün artan ölçüde çeşitli veri tabanları aracılığıyla izlenme ve denetime maruz bırakılmaktadır. Denetim ve gözetim yeni olgular değildir ve insanlığın çeşitli dönemlerinde kişiler, denetimin ve gözetimin, hem öznesi hem de nesnesi konumunda olmuştur.

(*) Yrd. Doç. Dr., A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.